СЕЛСКОСТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
ИНСТИТУТ ПО АГРАРНА ИКОНОМИКА
Вх.№ НД-08/30.04.2015г.

# РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационния труд на тема:
**„Конкурентоспособност на производството на десертно грозде"**
за присъждане на образователна и научна степен **„доктор"**
на ***Даниела Цветанова Димитрова,***
задочен докторант към ИАИ по докторска програма „Икономика и управление (по отрасли)", професионална направление 3.8 „Икономика"

Рецензент: **доц. д-р Цветана Косева Ковачева**

Настоящата рецензия е изготвена на основание Заповед № НП-08 от 27.03.2015г. на председателя на Селскостопанска академия и решение от първото заседание на научното жури от 06.04.2015 г. Обемът и съдържанието са в съответствие с изискванията на чл.62, ал.4 от ПП ЗРАСБР в ССА.

## 1. Кратки биографични данни

Докторантката Даниела Димитрова е родена на 26.07.1979 година в град Левски. Средното си и висше икономическо образование придобива в град Свищов – първо в Търговска гимназия „Димитър Хадживасилев", а след това бакалавърска и магистърска степен в Стопанска Академия „Д. Ценов", съответно бакалавър със специалност „икономист-счетоводител" и магистър по икономика със специалност „Счетоводен мениджмънт в търговските дружества".

През 2003 г., след успешно издържан конкурс, постъпва на работа като асистент в Институт по лозарство и винарство – гр. Плевен, където работи и до момента. Докторантката активно участва в научно-изследователската програма на Института. За това свидетелстват разработените в колектив 12 броя научно-изследователски проекта, един от които е по програма „Млади учени" към МОН. Научната продукция на докторантката също е значителна – участие в две монографии, една студия и 42 статии в колектив и самостоятелно от които 34 научни и 8 с научно-популярен характер. Популяризира своите изследвания в участия на научни форуми.

Имам и лични впечатления от Даниела Димитрова в резултат от участието й в научно-изследователски проект на ИАИ през 2004-2005 г., ръководен от мен. Отличи се като отговорен и задълбочен изследовател, с аналитично мислене, умеещ да следва стриктно методическия подход, да систематизира информацията и да прави верни изводи и обобщения.

Участието на докторантката в научно-изследователски проекти с различни колективи, е довело до натрупване на опит в извеждане на научни задачи и теми, което е предпоставка и добра основа за разработването на настоящия самостоятелен дисертационен труд.

## 2. Актуалност и значимост на темата

Проблемът за конкурентноспособността на българските продукти добива все по-голяма острота с присъединяването ни към ЕС и засилване на процеса на либерализация и глобализация на търговията. Нашите производители на земеделски продукти оперират на силно конкурентни пазари и успехът им се определя от възможностите им да произвеждат конкурентна продукция. В този контекст, избраната тема на дисертационния труд е определено ***актуална и значима за развитието на сектор десертно лозарство в земеделието.*** Липсата на комплексно изследване на този проблем в теоретичен и практико-приложен аспект в един сектор на земеделието в който има потенциал за задоволяване не само на вътрешните потребности, но и за износ, прави дисертационния труд актуален и със значима научна и приложна стойност. Разкриването и систематизирането на производствените фактори на конкурентоспособност на десертното грозде, извеждането на система от критерии и показатели за количествена оценка и посочването на рационални решения за повишаване на конкурентоспособността на сектора, е предпоставка за успешна пазарна реализация на продукцията и осигуряване на високи доходи на производителите.

Актуалността и значимостта на изследването са добре аргументирани от докторантката, изхождайки от състоянието на сектора, традициите и потенциалните природо-климатични фактори на страната и акцентирайки на икономическите, екологичните и социални ползи от развитието на десертното лозарство. Създаването на конкурентно производство на десертно грозде има определен икономически ефект, но води и до по-ефективно използване на почвените и трудови ресурси чрез усвояване на по-бедни хълмисти терени и създаване на заетост в райони с висока безработица.

## 3. Обща характеристика на дисертационния труд

Представеният от докторантката дисертационният труд има характер на самостоятелно завършено научно изследване. Той се състои основно от увод, три глави и заключение (общо 234 стр.), списък на използваната литература (13 стр.) и приложения (3 броя, 24 стр.). Библиографската справка включва 246 източника, от които 125 на кирилица, 110 на латиница и 11 електронни адреса. Резултатите от изследването са онагледени в 57 таблици и 37 фигури. Трудът се отличава със стройна логическа връзка между трите основни раздела и много добро структурно съотношение между обема на трите глави. Изложението в отделните раздели се характеризира с необходимата логическа последователност, а стилът е ясен и стегнат, много четивен.

В ***уводната част***, предметът, обектът и целта на изследване са ясно дефинирани, задачите са коректно изведени и прецизно отразяват извършената изследователска работа от докторантката. Добросъвестно са посочени ограниченията на изследването, което свидетелства за добрите познания на докторантката в изследваната сфера и сериозното й и научно отношение към него. Методичните подходи и модели използвани в настоящото изследване са правилно подбрани, съответстват на поставената цел и позволяват да се изпълнят изследователските задачи. Дисертационната теза че *„Съществува потенциал за развитието на конкурентоспособно производство на десертно грозде, което да осигури стабилна и качествена продукция за задоволяване на потребителското търсене в страната и за износ."* е развита и доказана, чрез потвърждаването на приетите хипотези.

***Първа глава*** е с теоретико-методологичен характер. В нея докторантката прави съдържателен теоретичен анализ на конкурентоспособността като сложна и многообхватна икономическа категория, обусловена от много фактори и имаща много измерения, стъпвайки на научните постижения на признати чуждестранни и наши автори. Показва не само много добро познаване на достиженията на икономическата наука, но и творчески интерпретира и анализира литературните източници. Разкрива същността на понятието конкурентоспособност от гледна точка на времевия хоризонт на аналитично й измерение, степените на проявление чрез понятията „постигната конкурентоспособност", „конкурентен потенциал" и конкурентен процес", и на тази основа разликата между „сравнително предимство" и „конкурентно предимство". Сполучливо анализира многопластовия характер на конкурентоспособността и проявлението й на различни йерархични нива – национално, отраслово, секторно, фирмено, продуктово, като обосновава взаимовръзката на равнището на проявление на конкурентоспособността и индикаторите за нейната оценка. Стъпвайки на тази изходна позиция, логически последователно очертава спецификата и особеностите на производствения процес в земеделието и в лозарството и разкрива основните фактори на конкурентоспособност на сектора.

В методическата част, определено постижение на докторантката е систематизацията и класификацията на показателите за постигната и потенциална конкурентоспособност по литературни източници и разработване на показатели за комплексна оценка на конкурентоспособността на сектор десертно грозде, тяхната интерпретация и ограниченията при ползване в анализа, произтичащи от наличната информация за сектора. Добрите познания на докторантката на спецификата на производство на десертно грозде и на извеждането на 3 основните критерия на конкурентоспособност – потребителна ценност, доходност и ефективност на инвестициите, са основата на която тя разработва нов интегрален показател – индекс

на конкурентоспособност. Прилагането му в практиката дава възможност да се направи комплексна оценка на конкурентоспособността на вариантите на производствена структура и е основа за инвестиционен избор в сектора.

В **Глава втора** на дисертационния труд докторантката изследва и анализира тенденциите и темповете в развитието на сектора за един сравнително дълъг период от време от 2001 до 2012 г. (за някои показатели и по-дълъг) и прави оценка на конкурентоспособността на производството на десертно грозде и на конкурентния потенциал на десертното гроздопроизводство. Направеният анализ на тенденциите в производството и търговията с десертно грозде в ЕС са сполучлив методически подход, защото от една страна и ние сме част от общия пазар, а от друга дава възможност да се съпоставят нашите резултати (площи, добиви, размер на стопанствата, сортова структура, продуктова специализация, дял на производствените разходи по веригата на стойността, потребление на глава от населението, количества на внос и износ, импортни и експортни цени и др.) с тези на другите страни-членки, да се очертаят тенденциите на търсене на десертно грозде на този пазар и определят перспективите и възможностите за участие на нашата страна.

В тази част, докторантката прилага последователно изведения методически инструментариум от първа глава, което прави анализа задълбочен, комплексен и всеобхватен. Ползвана е информация от официални източници, коректно посочени от авторката, а при липса на статистическа информация, се ползват нормативи, разработени на базата на технологични карти от специалисти в сектора. Изложението се отличава с логическа последователност, коректното представяне на информацията в табличен или графичен вид, аналитичен разбор на тенденциите и резултатите и стремеж за разкриване на факторните условия. Положително оценявам факта, че всяка структурна част завършва с обобщения и изводи, произтичащи от резултатите на изследването.

Извършеният SWOT анализ на десертното гроздопроизводство с който завършва втора глава, базиращ се на разкритите тенденции, постижения и слабости в сектора и ползване на потенциала на водещи учени по проблематиката е несъмнено постижение на докторантката. Използването на средно претеглени оценки за всички индикатори на SWOT анализа, базиращи се на индивидуалните експертни оценки на анкетираните учени, прави анализа по-детайлен и дава възможност за определяне на сравнителната степен на въздействие на всеки от избраните фактори в четирите направления - силни и слаби страни, възможности и заплахи.

***Трета глава*** има конструктивен характер. В нея са формулирани стратегическата цел и стратегическите насоки за увеличаване на производството на десертно грозде и повишаване на неговата конкурентоспособност. Предпоставки за

очертаните насоки за развитие на българското десертно лозарство са настоящето състояние на сектора, съществуващия потенциал и предвижданията за нарастването на потреблението на десертно грозде в световен мащаб. На тази база авторката формулира стратегическата цел за сектора – стабилизиране и осигуряване на устойчиви темпове на растеж на производството за задоволяване на потребностите на вътрешния пазар и разширяване на пазарния дял на страната в международната търговия с десертно грозде. За постигане на тази цел са очертани комплекс от мерки в 6 стратегически насоки, касаещи производствения потенциал, продуктивността на лозовите насаждения, доходността, производствения и пазарен риск, качеството на продукцията, веригата на доставки, качеството на социалния капитал.

В тази глава са разработени 140 варианта на производствени системи на базата на комбиниране на избрани 28 сорта на десертно грозде и на три най-разпространени технологии за производство. Направена е оценка на всички варианти като е приложен конструирания в първа глава интегрален показател – индекс на конкурентоспособност и приетата петстепенна скала за оценка на степента на конкурентоспособност (ниска, средна, добра, висока и много висока) по стойността на индекса, вариращ в границите от 0 до 10. Различията в отделните варианти се обуславят от спецификата на прилаганата агротехника, определяща размера на инвестиционните и експлоатационни разходи, процентното разпределение на прогнозния добив по качество и равнището на реализационната цена, съобразно срока на узряване на гроздето. Отчетено е и влиянието на природо-климатичните условия на отглеждане на лозята, като 84 варианта са разработени за условията на Северен район и 56 за Южен район.

Извършена е изключителна по обем работа по събиране, обобщаване и изчисляване на степените на конкурентоспособност и класиране на сортовете според балната им оценка по всеки един показател от интегралния коефициент – потребителски качества, транспортабилност, доходност и ефективност на инвестиционните решения при различни технологични варианти и при условията Северния и Южния район. На тази база са изчислени и стойностите на индекса на конкурентоспособност на всички варианти на производствени системи и са изведени обобщения, изводи и оценки при прилагането им, улесняващи тяхното практическо ползване при инвестиционни решения съобразно целите и конкретните условия.

Информацията за класиране на сортовете по стойностите на балните оценки по отделните показатели е детайлно представена в табличен вид и онагледена с подходящи графични изображения.

В тази глава е направен преглед и оценка на изпълнението на заложената цел и комплекса от мерки в разработената „Национална програма за насърчаване на

производството на десертно грозде в Република България 2006-2020 г." Прави се извода, че за изтеклия период не се постига реализация на целите и мерките, заложени в програмата, като главна причина за това е липсата на финансова обезпеченост.

Изложени са възможностите за повишаване конкурентоспособността на сектор десертно лозарство на базата на поставените цели и предвидените мерки за финансова подкрепа на ООП „Плодове и зеленчуци" , включваща и десертното грозде в новата ОСП за периода 2014-2020 година.

Разработен е модел на защитеното географско указание в десертното лозарство за района на Тракийско-Родопската яка, като иновативен маркетингов подход за повишаване конкурентоспособността на българското десертно грозде. Показани са четири варианта на организация на къси вериги на доставка – директни продажби на местния пазар, вертикална интеграция чрез лозаро-винарска кооперация и интегриране с търговец на едро и на дребно.

**4. Приноси с теоретичен и приложен характер**

Дисертационният труд съдържа безспорни теоретични, методологически и практико-приложни приноси, засягащи както проблемите на практиката, така и развитието на научното познание. Самооценката на приносите е реалистична и отговаря напълно на постиженията, съдържащи се в дисертацията.

Могат да се открояят следните основни приноси на дисертационния труд:

1. Безспорен принос е разработеният интегрален подход и съответстващ оригинален показател – индекс на конкурентоспособност. С него се интегрират трите основни критерия за конкурентоспособност на производството на десертно грозде – доходност на прилаганите технологии, ефективност на инвестициите и потребителска ценност на произвежданата продукция. Прилагането му в практиката дава възможност да се направи комплексна оценка на конкурентоспособността на вариантите на производствена структура и е основа за инвестиционен избор в сектора;

2. Определено постижение на докторантката е систематизацията и класификацията на показателите за постигната и потенциална конкурентоспособност на базата на анализ на теоретико-методологични основи на конкурентоспособността като многоаспектна икономическа категория и разработения методически подход и система от критерии и показатели за комплексна оценка на конкурентоспособността на производството на десертно грозде и на конкурентния потенциал на сектора, отчитайки спецификата и особеностите на производствения процес;

3. Съществен принос е извършеният богат и задълбочен анализ на състоянието, производствените, пазарни, регионални и организационно-стопански

фактори на развитието и конкурентоспособността на производството на десертно грозде, завършващ с SWOT анализ. Последният, базиран на разкритите фактори и на индивидуалните експертни оценки на анкетирани учени, дава възможност за определяне на сравнителната степен на въздействие на всеки от избраните фактори в четирите направления - силни и слаби страни, възможности и заплахи. На тази основа се разкриват потенциалните възможности и предизвикателствата пред сектора и се открояват основните направленията за промяна в секторната политиката;

4. Разработените за 28 сорта десертно грозде 140 варианта на модели на производствени системи, диференцирани по: (1) райони - Северна и Южна България, (2) прилаганите технологични решения, (3) балните оценка за вкусовите и визуалните качествени параметри (4) транспортабилността на гроздето, (5) доходността на прилаганите технологии и (6) ефективността на инвестициите. Интегралната оценка на конкурентоспособността на разработените модели и изключително богатата информация, имат висока практико-приложна стойност при инвестиционния процес;

5. Предложените 6 стратегически насоки и мерките към тях за развитие на десертното лозарство, за повишаване конкурентоспособността на българското производство на десертно грозде и разширяване на неговия дял на националния и международния пазар;

6. Разработеният модел на защитеното географско указание в десертното лозарство за района на Тракийско-Родопската яка, като иновативен маркетингов подход за повишаване конкурентоспособността на българското десертно грозде, заедно с посочените 4 организационни решения за скъсяване на веригата на доставки, е с оригинална практико-приложна стойност в регионите със съхранен афинитет към десертното лозарство.

**5. Оценка на автореферата**

Авторефератът на дисертационния труд в обем от 50 страници отразява вярно в синтезиран вид неговото съдържание, структура и резултатите от научното изследване. Приносите са формулирани добре и отразяват достиженията на автора.

**6. Оценка на публикациите по дисертационния труд**

Списъкът на публикациите на авторката на дисертационния труд включва 4 публикации, една от които е самостоятелна, в две е водещ автор и в една е на второ място. Три от публикациите са в български издания и една в чужбина. Последната публикация е под печат, за която има официален документ от Земеделския институт в Скопие - Република Македония, в уверение на това, че ще бъде отпечатана. Резултатите от изследването са докладвани на научни форуми у нас и в чужбина..В

съдържателно отношение научните публикации са в пряка връзка с темата на дисертационния труд, като отразяват основни моменти от него.

Представените от докторант Даниела Димитрова научни публикации отговарят на количествените и качествените изисквания за публикации при защита на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор".

***Бележки:*** Материалът, отнасящ се до оценката и изпълнението на целта и мерките в Националната програма за насърчаване на производството на десертно грозде в Република България 2006-2020 г. (202-207стр.) има аналитичен характер и би следвало да е във 2-ра глава.

***Препоръчвам*** да се намери подходящ начин (книжен или електронен) да се популяризират разработените 140 варианта на модели на конкурентна производствена структура на десертното грозде, с оглед да бъде достъпна за заинтересовани инвеститори при избор, разработка и оценка на инвестиционните проекти в тази сфера.

**Заключение:** Дисертационният труд представлява комплексно, задълбочено и самостоятелно научно изследване на важен и сложен теоретичен и практико-приложен проблем. Темата на дисертационния труд е актуална, значима и дисертабилна. В хода на изследването са изпълнени поставените цели и задачи. Авторката показва задълбочено познаване на проблематиката, предмет на дисертацията, както и възможности да провежда самостоятелно научно изследване и да извежда и аргументира конкретни идеи, адресирани към теорията и усъвършенстване на практиката. Предложените в дисертационния труд методики и модели на производствени системи с интегралната оценка на тяхната конкурентоспособност, са полезни и приложими в практиката.

Всичко това ми дава основание за заключението, че дисертационният труд отговаря напълно на изискванията за присъждане на научната и образователна степен „доктор". Давам своята положителна оценка на рецензирания дисертационен труд и предлагам на членовете на уважаемото жури да присъдим на авторката Даниела Димитрова образователната и научна степен „доктор".

30.04.2015 г.

Подпис: